

تاریخ ذوالقرنین

ناصر افشارفر

چرا تاریخ ذوالقرنین؟

نام ذوالقرنین که در قرآن آمده است اشاره به شخصی است که تا مطلع الشمس یعنی محل طلوع خورشید پیش رفت و در آنجا قوم یاجوج و ماجوج را سرکوب نمود و به دلیل اینکه مردم از این قوم در آینده ضربت نبینند سدی را بنا نمود که عبارت از سنگ و آهن گداخته بود و به سد ذوالقرنین یا یاجوج و ماجوج معروف گشت.

مورخین این شخص را اسکندر دانسته و بسیاری به او لقب اسکندر ذوالقرنین داده؛ اما مولانا ابوالکلام آزاد، کوروش هخامنشی را ذوالقرنین دانسته است. ذوالقرنین به معنای صاحب دو قرن - قرن در عربی به کسر قاف - به معنای شاخ است و چون در حجاری‌های پاسارگاد کوروش با دو شاخ نشان داده شده، ذوالقرنین از سوی ابوالکلام آزاد لقب گرفته و با توجه به سلطنت و عمر او صاحب دو قرن (با قاف مفتوح) نامیده شده است.

فضل الله خاوری نیز این لقب را برای ایام سلطنت فتحعلیشاه به کار برده است. از این رو قرن راسی سال عربی و از ۱۲۱۲ هجری قمری تا ۱۲۴۲ را یک قرن و از ۱۲۴۲ تا پایان کار وی را قرن دیگر خوانده است. با توجه به این نامگذاری و تقسیم بندی، کتاب را به دو جلد و یک خاتمه تقسیم نموده است.

۱. جلد اول که با ذکر نام خداوند و توصیف و بزرگی وی و حضرت ختمی مرتبت محمد مصطفی (ص) و ذکر مناقب علی (ع) و آل او و توصیف اوضاع مملکت ایران به ذکر نسب ایل قاجار پرداخته و از زمان فتحعلی خان قاجار که معاصر شاه طهماسب سوم صفوی و نادر افشار بود، توضیح را بیشتر نموده و پس از ذکر مرگ وی و سپس فرزندش محمد حسن خان و ایام اسارت آقا محمد خان و حسینقلی خان جهانسوز در شیراز و مرگ کریم خان و پایان حکومت زندیه و شرح نسبتاً مبسوطی از ایام حکومت آقا محمد خان و چگونگی مرگ وی بهاریه ۱۲۱۲ هـ. ق را آغاز و تا پایان سال ۱۲۴۱ هـ. ق سال

منابع دست اول تحقیق تاریخی در دوره فتحعلیشاه قاجار در مورد اوضاع داخلی کشور سه نسخه مهم است. و به غیر از ارزیابی‌ها و گزارشات سفرا و خفیه نویسان روس و انگلیس و دیگر کشورهای استعماری در این زمان این سه نسخه از منابع با اهمیت تاریخ داخلی کشور ما به شمار می‌رود. مورخینی که این منابع را نگاشته‌اند عبارتند از:

۱. میرزا محمد رضی تبریزی مولف کتاب زینت التواریخ که از ظهور خلقت آدم تا ده سال سلطنت فتحعلیشاه را به تحریر کشیده و از دنیا رفته است.

۲. میرزا محمد صادق شیرازی وقایع نگار که سی و شش سال از وقایع این دوره را در کتاب تاریخ جهان آرا به تحریر کشیده است.

۳. میرزا فضل الله بن عبدالنبی شریفی الحسینی شیرازی متخلص به خاوری که تاریخ ذوالقرنین را با توجه به منبع عهد آقامحمد خان یعنی تاریخ محمدی تالیف محمد تقی ساروی به توصیف خاندان قاجار از آغاز حضور ایل قاجار در فعالیتهای سیاسی کشور تا حکومت آقا محمد خان را مرور و از زمان قتل وی و چگونگی به سلطنت رسیدن جانشینش فتحعلیشاه را بصورت روزنامه‌چپه و وقایع سال به سال بیان نموده است. این وقایع از سال ۱۲۱۲ هـ. ق آغاز و به سال ۱۲۵۰ یا بهتر بگوییم نوزدهم جمادی الثانی این سال که شاه در اصفهان از دنیا رفت، ختم می‌شود. وقایع ایام سلطنت را نویسنده به صورت بهاریه از ۱۲۱۲ هـ. ق تا ۱۲۴۹ را به استثنای یک سال ۱۲۲۰ هـ. ق که با توجه به سیر متوازی با سالهای شمسی به خاطر کسر یازده روز از نوروز عقب افتاده و بدین ترتیب در ردیف بهاریه‌های نگارنده نیز واقع نشده.

علاوه بر توضیح و بیان وقایع روز و سال نویسنده تا سال دوم سلطنت محمدشاه را بیان کرده و قتل میرزا ابوالقاسم خان قائم مقام فراهانی را ذکر نموده است.

